

УДК 343.24(477)

М.І. ГОРОДИСЬКИЙ, канд. пед. наук,
доц., Харківський національний університет вну-
трішніх справ,

В.П. СЕВОСТЬЯНОВ, канд. юрид. наук,
доц., Харківський національний університет вну-
трішніх справ

ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ НАУКИ

Ключові слова: соціальне середовище, пенітен-
ціарна наука, соціально-правова галузь, особис-
тість засудженого

Як відомо, основна функція науки – це ви-
роблення і теоретична систематизація об'єк-
тивних знань про природу, суспільство і лю-
дину. Її умовний розподіл на природничі,
суспільні і технічні науки був безпосередньо
пов'язаний з пануючими в окремому суспіль-
стві, перш за все, економічними, філософсь-
кими, ідеологічними, релігійними і політич-
ними ідеями.

Вперше в історії незалежної України
19.02.1996 р. з метою сприяння подальшій
демократизації та гуманізації діяльності уста-
нов по виконанню кримінальних покарань
Київський інститут внутрішніх справ при
Українській академії внутрішніх справ отри-
мав Свідоцтво про Державну реєстрацію дру-
кованого засобу масової інформації під на-
звою «Проблеми пенітенціарної теорії та
практики» [1].

Засновники цього видання мали на увазі
формування основ пенітенціарної науки як
комплексної соціально-правової галузі знань
про мету, зміст й засоби впливу на особу за-
судженого в сучасних умовах його ресоціалі-
зації.

Окремі вчені вважають засновниками пе-
нітенціарної науки відомих англійських вче-

них-гуманістів Джона Говарда (1726–1790 рр.) і
Ієремію Бентама (1748–1832 рр.) [2, с.12]. На
різних історичних етапах революційних або
еволюційних трансформаційних процесів
державотворення в різних країнах пенітенці-
арна наука мала як своїх прихильників, так і
критиків. Так, відомі вчені С.В. Познишев і
М.М. Ісаєв присвятили свої наукові праці ро-
зробці основ пенітенціарної науки і політики
[3]. Одночасно, Е.Г. Ширвіндт і Б.С. Утевсь-
кий поширювали знання про Радянську ви-
правно – трудову політику і право, вважаючи
пенітенціарну науку різновидом буржуазної
науки, яка обслуговує її класові інтереси [4].

Порівнюючи предмет науки «пенітенціарна»
(роена (лат.) – покарання, logos (греч.) – нау-
ка) і пенітенціарної науки (Penitentia(лат.) –
каяття), французький кримінолог Жак Леоте
вважав, що вони, в сучасних умовах вивчення
теорії і практики виконання покарання, зрів-
нялися у своєму предметі [5].

На думку німецького кримінолога Г. Кай-
зера пенітенціарна наука як наука про покарання і його
виконання, а також ресоціалізації засуджено-
го не має підстав щодо наукового відокрем-
лення від кримінології [6, с.80].

На кризові явища пенітенціарної системи
Сполучених Штатів Америки вказують аме-
риканські вчені. За даними члена правління
Техаського університету (США), доктора
права, професора кримінальної юстиції Дороті
С. Мак Клееллан, система кримінальної юсти-
ції США, що складається із взаємопов'язаних,
але адміністративно незалежних
правоохоронних органів, судів і виправних
установ, нині коштує більш ніж 230 млрд до-
ларів на рік. За останні тридцять років ці ви-
трати зростали – з 84 млрд доларів у 1982 р.,
до цієї величезної суми. Нестабільність сис-
теми кримінальної юстиції в США викликає
серйозну стурбованість науковців у цій галузі
[7, с.95, 101].

Країна, яка на думку деяких українських
політиків є взірцем Демократії, Свободи,
Справедливості, все більш стає суспільством

в'язниць. Сьогодні США має найвищий показник ув'язнення в світі, випереджаючи Росію часів ГУТАБУ, Південну Америку за апартеїду, Китай у будь-який момент його історії. В місцях позбавлення волі утримується більше 2,3 млн американців, з них біля 350 тис. психічно хворих, більш 5,5 млн громадян США, які мали судимість за скоєння кримінального злочину з терміном ув'язнення більше одного року, довічно позбавлені виборчих прав, щорічно біля 2 тис. злочинців отримують покарання у виді смертної кари [7, с.96].

Збільшення «тюремного населення» стала також однією із політичних проблем уряду Великобританії. В 1992 р. кількість ув'язнених в тюрмах Англії і Уельсу складала біля 45 тис. В 2010 р. вона перебільшила 85 тис. ув'язнених, до 2014 р. прогнозується її збільшення до 96 тис. [8, с.4]. Середня вартість одного «тюремного місця» складає 45 тис. фунтів стерлінгів на рік, без врахування витрат на забезпечення охорони здоров'я і освіти ув'язнених [9, с.6].

В 2010 р. загальні витрати на утримання пенітенціарної системи Англії і Уельсу склали 4 млрд 385 млн фунтів стерлінгів і ще в 2007 р. досягли 2,5 % від ВВП країни [10, с.5].

Наведені вище приклади реального стану різних складових частин пенітенціарної теорії і практики в країнах різного рівня макро і мікро соціального середовища, соціально-економічного стану свідчать про загальну кризу існуючих систем виконання кримінальних покарань і потребують нових підходів до наукового пошуку більш ефективних засобів протидії злочинності, подальшого розвитку пенітенціарної науки зокрема.

Значно поширюючи предмет пенітенціарної науки в сучасних умовах український вчений-практик О.М. Литвак влучно вказує «Проблема виконання кримінальних покарань є дзеркалом, у якому відображається все суспільне і державне життя» [11, с.207].

Перерахувати усі складові суспільного і державного, тобто соціального життя, прак-

тично неможливо. Найбільше уявлення про соціальне надає, як відомо, наука соціологія, яка у розширеному розумінні є наука про соціальну (або девіантну) поведінку, соціальну структуру, групи, інститути, організації, суспільства в цілому, а також певні соціальні явища, процеси та зміни у суспільствах [12, с.22].

Тривалий час процес виправлення засуджених, як мета кримінального покарання і мета діяльності пенітенціарних органів і установ, розглядався як педагогічний процес, який здійснюється в умовах виконання покарання. Але такі сучасні науки, як соціологія, соціальна педагогіка і психологія вважають за необхідне здійснення на особистість засудженого комплексного, різноманітного впливу з метою його ресоціалізації (каяття). При цьому особливу увагу слід звернути на соціальне середовище, в якому проходять як процеси криміналізації особистості, так і пенітенціарного і пост пенітенціарного впливу і яке являє собою сукупність усіх умов безпосередньо або побічно впливаючих на людину.

Існуюча теорія і практика виконання кримінальних покарань значну увагу приділяє основним засобам виправлення і ресоціалізації засуджених, до яких ст.6 Кримінально-виконавчого кодексу України відносить – режим (порядок і умови виконання і відбування покарання); суспільно-корисну працю; загальноосвітнє та професійно-технічне навчання; соціально-виховну роботу; громадський вплив тощо [13].

Кожен із цих засобів має особливу природу, мету, завдання, форми і функції, а також окремий порядок і, що особливо важливо, конкретні соціальні умови їх застосування спеціально уповноваженими суб'єктами пенітенціарної діяльності, яка в свою чергу, повинна базуватися на результатах наукових досліджень у різних галузях знань.

В якості робочої дефініції поняття та предмету пенітенціарної науки пропонується наступне її визначення – «Пенітенціарна наука – це спеціальна комплексна соціально-

правова наука, яка вивчає закономірності процесу виконання кримінальних покарань, діяльність державних органів та установ, органів місцевого самоврядування, громадських інститутів, які забезпечують цей процес, засоби ресоціалізації (каяття) засуджених, а також соціальне середовище і соціальні умови їх реалізації, які відповідають реальному стану соціально-економічного розвитку суспільства і держави і базуються на сучасній методології загальної та пенітенціарної соціології».

Соціальне середовище як сукупність історично мінливих матеріальних, економічних, соціальних, політичних, моральних, релігійних, духовних умов існування, соціалізації, криміналізації, ресоціалізації індивіда і відповідних соціальних груп, без сумніву, повинно бути головним об'єктом вивчення і фундаментальним напрямом розвитку пенітенціарної науки.

Звертаючи увагу на суттєво практичні завдання пенітенціарної науки суспільство і держава очікують відповіді на наступні питання :

– по-перше, в якому макро- і мікросередовищі здійснювався процес соціалізації засудженого;

– по-друге, в яких соціальних умовах проходив процес криміналізації засудженого;

– по-третє, які умови ресоціалізації потрібні для досягнення мети каяття засудженого;

– по-четверте, які умови і засоби пост пенітенціарного впливу потребує колишній засуджений, щоб зменшити небезпеку рецидиву злочину.

Пенітенціарна наука, залишаючись в тісному взаємозв'язку з юридичними науками кримінально-правового комплексу, повинна бути також своєрідним «замовником» комплексних науково-практичних досліджень в різних галузях знань: соціології, філософії, політології, педагогіки, психології і психіатрії, медицини, економіки і фінансів, будівництва та архітектури, інформатики і зв'язку,

комп'ютерних наук і кібернетики, екології і біології, фізичної культури та інших наук, що забезпечують життєдіяльність людини та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми пенітенціарної теорії і практики – Щорічний Бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К. : РВВ КІВС, – 1996. – № 1. – С. 2.

2. Мелентьев М. П. Возникновение и развитие пенологии и пенитенциарной науки : учеб. пособие / М. П. Мелентьев. – Рязань : Акад. права и управ. Мин-ва юстиции РФ, 2001. – 72 с.

3. Познышев С. В. Основы пенитенциарной науки / С. В. Познышев. – М., 1923.

4. Ширвиндт Е. Г. Советское исправительно-трудовое право / Е. Г. Ширвиндт, Б. С. Утевский. – М., 1927.

5. Leaute J. Griminologie et science penitentiaire. – Paris, 1972. – P.1.

6. Кайзер Г. Криминология / Г. Кайзер. – М., 1979. – 368 с.

7. Клееллан Д. С. Мак Повноваження прокурора та пенітенціарна система Сполучених Штатів Америки і кризові явища / Дороти С. Мак Клееллан // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 95, 101.

8. Ministry of Justice (2009) Capacity and Competition Policy for Prisons and Probation. London : Ministry of Justice.

9. Hansard HC, 3 March 2010. – С. 1251 W.

10. Rt Hon Lord Falconer, the Today Programm, BBC Radio 4, 23 January 2007.

11. Литвак О. М. Моніторинг діяльності органів кримінальної юстиції та необхідність їх реформування / О. М. Литвак // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2005. – С. 207.

12. Рущенко І. П. Загальна соціологія : підручник / І. П. Рущенко. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 524 с.

13. Кримінально-виконавчий кодекс Укра- | їни // ВВР України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

Городиський М. І. Вивчення соціального середовища як фундаментальний напрям розвитку пенітенціарної науки / М. І. Городиський, В. П. Севостьянов // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 201–204 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13gmirpn.pdf>

Розглянуто проблеми формування і розвитку основ пенітенціарної науки в Україні, як комплексної соціально-правової галузі знань про мету, зміст, засоби впливу на особистість засудженого в сучасних умовах його соціалізації, криміналізації, ресоціалізації, пенітенціарного і пост пенітенціарного впливу.

***

Городиский М.И., Севостьянов В.П. Изучение социального среды как фундаментальное направление развития пенитенциарной науки

Рассмотрены проблемы формирования и развития основ пенитенциарной науки в Украине как комплексной социально-правовой отрасли знаний о целях, содержании, средствах и способах воздействия на личность осужденного в современных условиях его социализации, криминализации, ресоциализации, пенитенциарного и пост пенитенциарного воздействия.

***

Gorodiskiy M.I., Sevostjanov V.P. The Study of Social Protection as a Fundamental Direction of the Penitentiary Science

Article is devoted to problems of formation and development of bases of penitentiary science in Ukraine as complex social legal branch of knowledge of the purposes, contents, means and ways of impact on the personality condemned in modern conditions of its socialization, criminalization, resocialization, penitentiary and a post of penitentiary influence.

Форум права ФОР